

самоврядування) та заінтересованою особою, яка не є спадкоємцем або виконавцем заповіту.

Якщо складу спадщини входить земельна ділянка за відсутності спадкоємців або виконавця заповіту нотаріус (за його відсутності – відповідний орган місцевого самоврядування) укладають договір про управління спадщиною з сільською, селищною, міською радою за місцезнаходженням такої земельної ділянки (абз. 2 ч. 1 ст. 1285 ЦК України).

Відповідно до статей 1268, 1269 ЦК України передбачено два варіанти прийняття спадщини: подача заяви про прийняття спадщини або фактичне прийняття спадщини внаслідок постійного проживання разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини. Це означає, що перед укладанням договору на управління спадщиною нотаріус зобов'язаний витребувати інформацію, чи є у померлого спадкоємці, які прийняли спадщину внаслідок проживання разом з померлим. Якщо такі спадкоємці є, нотаріус має відмовити в укладанні такого правочину.

Договір про управління спадщиною є різновидом договору управління майном (гл. 70 ЦК України) [2, 329]. При цьому норми щодо установника та управителя за договором про управління спадщиною є виключенням із загальних правил. Зокрема, нотаріус або відповідний орган місцевого самоврядування не є власниками спадкового майна, як цього вимагає ч. 1 ст. 1032 ЦК України, однак виступають установниками управління за договором на управління спадщиною. Також, за загальним правилом ч. 2 ст. 1033 ЦК України орган державної влади, орган влади Автономної Республіки Крим або орган місцевого самоврядування не можуть бути управителями за договором управління майном, однак за законом виступають управителями за договором на управління спадщиною, якщо до складу спадщини входить земельна ділянка.

Відповідно до ч. 1 ст. 1029 ЦК України договір управління майном передбачає передачу майна в управління однією стороною (установником управління) другій стороні (управителеві) на певний строк. Управитель за договором управління майном зобов'язується за плату здійснювати від свого імені управління переданим йому майном в інтересах установника управління або вказаної ним особи (вигодонабувача).

Правова природа договору управління майном за цивільним законодавством України є дискусійним питанням. Хоча у ч. 2 ст. 1029 ЦК України зазначається, що за договором управління

майном в управителя може виникати право довірчої власності на отримане в управління майно, у ч. 5 ст. 1033 ЦК України вказане одночасно заперечується встановленням заборони переходу права власності до управителя на майно, передане в управління. Таким чином, в Україні договір управління майном не є фидуціарним правочинном і за своєю природою не відрізняється від звичайного договору комісії.

Договір управління майном є реальним, двостороннім, взаємним та, за загальним правилом, оплатним. Договір на управління спадщиною є правочинном зі скасувальною обставиною [3, 938; 4, 32], оскільки права та обов'язки управителя припиняються з моменту, коли з'являються спадкоємці, виконавці заповіту або спадкоємці приймають спадщину. Слід відзначити, що договір на управління спадщиною припиняє свою дію не лише з появою спадкоємців, а й при появі виконавця заповіту. Договір управління спадковим майном у разі відсутності спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття, зберігає свою чинність до набрання законної сили рішенням суду про визнання спадщини відумерлою (абз. 1 ч. 3 ст. 1283 ЦК України).

Отже, договір довірчого управління спадщиною можна визначити як договір, за яким одна сторона (установник управління) передає у довірче управління іншій стороні (управителю) певне спадкове майно, а останній зобов'язується за плату управляти цим майном в інтересах спадкоємців.

Суб'єктний склад договору довірчого управління спадщиною становлять установник управління і управитель. Установником управління спадковим майном може бути нотаріус або орган місцевого самоврядування.

Управителем може бути особа, яка є суб'єктом підприємницької діяльності (ч. 1 ст. 1033 ЦК України). Вибір кандидатури управителя спадщиною повністю залежить від установника управління, що, на нашу думку, є абсурдом, оскільки може шкодити інтересам спадкоємців, які не можуть вплинути на такий вибір. Отже, спадкоємці протягом строку для прийняття спадщини не лише не можуть користуватися та розпоряджатися спадковим майном, яке з моменту прийняття ними спадщини визнається їх власністю, але й навіть вплинути на вибір управителя їх майном. Законом не передбачене оскарження спадкоємцями незаконності дій нотаріуса під час вибору кандидатури управителя, оскільки у ч. 1 ст. 1285 ЦК

України прямо зазначено про його укладання за умови відсутності спадкоємців.

Хоча у ч. 1 ст. 1285 ЦК України вказується, що договір управління спадщиною укладається за відсутності спадкоємців або виконавця заповіту, у встановлених законом випадках управитель спадщини може бути призначений з числа спадкоємців. Зокрема, якщо у складі спадщини є корпоративні права для управління ними, нотаріус, а в населених пунктах, де немає нотаріуса, – посадова особа органу місцевого самоврядування призначає управителя спадщини з числа спадкоємців або виконавців заповіту, а в разі їх відсутності – укладає договір на управління спадщиною з іншою особою (ч. 3 ст. 61 Закону України «Про нотаріат» [5]).

У зв'язку із зазначеним, пропонується законодавчо закріпити право спадкоємця бути призначеним управителем майна за договором управління спадщиною без жодних обмежень, оскільки безпосередньо спадкоємці зацікавлені у збереженні та примноженні спадкового майна. Тобто можливість укладення договору управління спадщиною не повинна пов'язуватися із відсутністю спадкоємців. Тому, пропонується внести наступні зміни до ч. 1 ст. 1285 ЦК України. Зокрема, абз. 1 ч. 1 цієї статті викласти у наступній редакції: «1. Якщо у складі спадщини є майно, яке потребує утримання, догляду, вчинення інших фактичних чи юридичних дій для підтримання його в належному стані, нотаріус, а в населених пунктах, де немає нотаріуса, – відповідний орган місцевого самоврядування, у разі відсутності виконавця заповіту укладають договір на управління спадщиною із спадкоємцем, який прийняв спадщину, або з іншою особою».

Стосовно ситуації, коли вибір нотаріусом кандидатури управителя за договором зроблений проти волі спадкоємців, слід зазначити, що це суперечить у цілому концепції довірчого управління спадковим майном, яке має здійснюватися в інтересах спадкоємців.

Договір на управління спадщиною укладається на підставі заяви заінтересованої особи (гл. 9 п. 9.1 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого наказом Мін'юста України від 22.02.2012 № 296/5 [6]).

Договір на управління спадщиною укладається нотаріусом з дотриманням вимог ч. 2 ст. 212 ЦК України («Правочини, щодо яких правові наслідки пов'язуються з настанням певної обставини») (гл. 9 п. 9.2 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України).

Безпідставна відмова нотаріуса від посвідчення договору управління спадщиною на практиці трапляється доволі часто, оскільки у абз. 1 ч. 1 ст. 1285 ЦК України міститься загальне правило про укладання договору управління спадщиною лише за відсутності спадкоємців. Положення ч. 3 ст. 61 Закону України «Про нотаріат» є спеціальною нормою і не суперечить вищезазначеній загальній нормі, а тому має використовуватися переважно до неї. Наявність спеціальної норми пояснюється важливістю довірчого управління спадщиною, яка містить корпоративні права, до моменту прийняття спадщини усіма спадкоємцями. Зокрема, смерть учасника товариства з обмеженою відповідальністю, за загальним правилом, паралізує роботу усього товариства, оскільки необхідно, щоб хтось вчиняв юридичні та фактичні дії, пов'язані з управлінням поточною діяльністю товариства. Зазначене підтверджується судовою практикою, зокрема, у Рішенні Межівського районного суду Дніпропетровської області від 30.09.2019 по справі № 181/1120/19 [7] судом було встановлено безпідставність відмови нотаріуса посвідчувати договір про управління спадщиною за заявою спадкоємця, який успадкував корпоративні права у товаристві. Відповідно до п. 9.3, 9.4 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України текст договору викладається без застосування спеціальних бланків нотаріальних документів згідно з актом опису спадкового майна, який є невід'ємною частиною договору (перелік цього майна може викладатися в тексті договору). Договір на управління спадщиною не реєструється в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій. Інформація про укладення договору на управління спадщиною заноситься до Книги обліку договорів на управління спадщиною.

При укладанні зазначеного договору нотаріус зобов'язаний пересвідчитись у тому, що це майно було власністю спадкодавця на момент відкриття спадщини, про що зазначається в тексті договору з посиланням на реквізити відповідного документа (за наявності).

Предметом договору виступає спадщина як особливий об'єкт цивільних прав, що має яскраво виражену специфіку, зумовлену спадковими правовідносинами. Управління спадщиною включає надзвичайно широке коло дій управителя, який фактично буде заміщати померлого власника майна, заступати його місце, вчиняючи будь-які необхідні дії, спрямовані на утримання, збереження, догляд, забезпечення доходності об'єктів спадкового правонаступництва.

У зв'язку з цим дії з управління спадщиною мають бути вчинені з належною дбайливістю, не суперечити закону і мати своєю метою збереження переданого в управління майна, здійсненні без невиправданого ризику можливих витрат так, як вчинив би на місці управителя сам власник за аналогічних обставин.

Відповідно до класичної концепції трасту, передача майна у довірче управління має на меті його збереження, примноження та отримання вигоди від управління. Особою, яка отримує вигоду від майна, що передане в управління, відповідно до ч. 1, 2 ст. 1034 ЦК України, є установник управління або особа, яка отримує вигоду за вказівкою установника управління (вигодонабувача). Однак, договір управління спадковим майном укладається лише з метою збереження спадкового майна і не передбачає отримання установником управління вигоди. Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 1285 ЦК України управитель спадщиною, має право на вчинення будь-яких необхідних дій, спрямованих на збереження спадщини до з'явлення спадкоємців або до прийняття спадщини.

Якщо договір управління укладено стосовно корпоративних прав спадкоємця, то призначення спадкоємця управителем спадщини ще не наділяє управителя правами учасника товариства. Зокрема стосовно товариства з обмеженою відповідальністю законом передбачена процедура подачі спадкоємцем реєстратору заяви про його вступ до товариства (п.в ч. 5 ст. 17 ЗУ «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» [8]). Для вступу у товариство з обмеженою відповідальністю спадкоємець подає безпосередньо суб'єкту державної реєстрації заяву, підпис на якій засвідчується нотаріально, і нотаріальну копію свідоцтва про право на спадщину на частку в статутному капіталі. На підставі заяви держреєстратором вносяться зміни щодо складу учасників до відомостей про товариство в Єдиному державному реєстрі з зазначенням спадкоємця як власника частки замість покійного. При цьому, відповідно до ч. 1 ст. 23 ЗУ «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [9]

перехід частки до спадкоємця або правонаступника учасника товариства відбувається без згоди інших учасників товариства.

Управління спадщиною не може полягати у вчиненні дій, які б зашкодили інтересам спадкоємців або наносили їм збитки. Нотаріус направляє листи органам та підприємствам, яких це стосується, про те, що певна особа має право управляти спадщиною і до прийняття спадщини буде вчиняти усі дії необхідні для її збереження.

Особа, яка управляє спадщиною, не може використовувати спадкове майно для отримання прибутку на свою користь. По закінченні договору управління спадщиною особа, яка управляє спадковим майном, має подати спадкоємцям звіт про результати управління майном [10, 119].

Управитель спадковим майном має право на плату за виконання своїх повноважень (ст. 1042 ЦК України, ч. 3 ст. 1285 ЦК України). Ця сума обумовлюється у договорі між нотаріусом та особою, яка управляє спадщиною [11]. Вона виплачується спадкоємцями пропорційно до частки успадкованого кожного з ним майна. Якщо спадкоємці відмовляються сплатити гроші за управління спадщиною, то управляючий може звернутися до суду. Якщо особа, яка управляла спадщиною, заподіяла шкоду або використовувала спадщину у своїх цілях, спадкоємці можуть звернутися до суду з позовом про відшкодування понесених збитків та моральної шкоди (ст. 22, 23 ЦК України).

Висновки з дослідження. Договір довірчого управління спадщиною можна визначити як договір, за яким одна сторона (установник управління) передає у довірче управління іншій стороні (управителю) визначене спадкове майно, а останній зобов'язується за плату управляти цим майном в інтересах спадкоємців.

На підставі проведеного дослідження запропоновано законодавчо закріпити право спадкоємця бути призначеним управителем майна за договором управління спадщиною без жодних обмежень, оскільки безпосередньо спадкоємці зацікавлені у збереженні та примноженні спадкового майна.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435- IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.
2. Заїка Ю.О. Становлення і розвиток спадкового права в Україні : дисер. на здобуття наук. ступеня док. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2007. 415 с.
3. Цивільний кодекс України. Постатейний коментар у двох частинах. Ч. 2 / керівники автор.кол. та відп. ред. А.С. Довгерт, Н.С. Кузнєцова. Київ : Юстініан, 2006. 1008 с.
4. Заїка Ю. Договір на управління спадщиною. *Підприємництво, господарство і право*. 7. 2020. С. 29–34.
5. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#n617>

The definition of the contract on inheritance management is given as a contract under which one party (the trustee) transfers certain inherited property to another party (the manager) in trust, and the latter undertakes to manage this property in the interests of the heirs for a fee.

Based on the conducted research, it is proposed to legislate the right of the heir to be appointed property manager under the contract on inheritance management without any restrictions, since the heirs are directly interested in preserving and increasing the inherited property.

Key words: beneficiary, executor of the will, the contract on inheritance management, corporate rights, notary, heirs, inherited property, inheritance, trustor, trustee.